

Olaf Włodkowski

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-3127-6600

o.wlodkowski@wpa.uz.zgora.pl

Środki oddziaływania społecznego w prawie wykroczeń

Słowa kluczowe: wykroczenie, środki oddziaływania społecznego, odstąpienie od wymierzenia kary lub środka karnego, funkcja kompensacyjna, alternatywne formy reakcji za wykroczenie

Streszczenie. System reakcji na wykroczenie wykazuje wiele swoistości na tle systemu reakcji prawnokarnej na przestępstwo, przestępstwo skarbowe i wykroczenie skarbowe. Ustawodawca oprócz takich tradycyjnych środków reakcji na wykroczenie jak kara czy środek karny przewiduje środki oddziaływania wychowawczego oraz środki oddziaływania społecznego. W opracowaniu analizie poddano jedną z tradycyjnych i charakterystycznych dla materialnego prawa wykroczeń instytucji, jak środki oddziaływania społecznego. Środki oddziaływania społecznego w zasadzie w niezmienionej postaci obowiązują od 50 lat. Skłania to do postawienia pytania, czy utrzymanie regulacji normatywnej kształtującej środki oddziaływania społecznego w obecnym kształcie jest w dalszym ciągu zasadne oraz dokonania oceny z punktu widzenia skuteczności zapobiegania i zwalczania wykroczeń, jak również oceny zgodności z podstawowymi zasadami gwarancyjnymi materialnego prawa wykroczeń. Na tym tle poddano analizie: charakter normatywny, funkcje, cele, przesłanki stosowania, katalog, treść poszczególnych środków oddziaływania społecznego, tryb i sposób ich wykonania.

Means of social impact in misdemeanour law

Keywords: misdemeanour, compensation function, means of social impact, to renounce from inflicting a punishment, alternative forms of response to a misdemeanour

Summary. The system of reaction for a misdemeanour shows many specificities compared to the system of reaction for a crime, fiscal offense and fiscal misdemeanour. The legislator, apart from such traditional means of reaction for a misdemeanour as a penalty or a penal measure, provides for educational and social impact measures. The study analyzes one of the institutions traditional and characteristic of substantive offense law, which is the institution of social impact measures. Social impact measures have been in force basically unchanged for 50 years. This leads to the question of whether maintaining the normative regulation shaping social impact measures in its current form is still justified and to assess from the point of view of the effectiveness of preventing and combating offences, as well as assessing compliance with the basic guarantee principles of the substantive law of offenses. Against this background, the following were analysed: normative nature, functions, objectives, premises for use, catalogue, content of individual social impact measures, mode and manner of their implementation.

Wprowadzenie

W polskim systemie prawa karnego *sensu largo* prawo wykroczeń jest autonomiczne względem prawa karnego *sensu stricte*. Autonomia prawa wykroczeń wyraża się z jednej strony w wyodrębnieniu regulacji normatywnej kształtującej zasady odpowiedzialności i zasady karania oraz katalogu czynów zabronionych typizowanych jako wykroczenie w odrębnym względem Kodeksu karnego¹ akcie prawnym – Kodeks wykroczeń², z drugiej strony w odrębności wykroczenia względem przestępstwa³. Wykroczenie jest także odrębną względem przestępstwa skarbowego i wykroczenia skarbowego kategorią czynu zabronionego⁴.

Zasady odpowiedzialności i zasady karania za wykroczenie wykazują wiele dystynkcji na tle zasad odpowiedzialności karnej i zasad karania za przestępstwo⁵. W zakresie zasad odpowiedzialności przykładowo można wskazać na: brak klauzuli znikomego stopnia społecznej szkodliwości⁶; odmienność regulacji normatywnej kształtującej błąd (art. 7 k.w.); brak karalności przygotowania; ograniczenie karalności usiłowania udolnego do przypadków, gdy przepis szczególnie tak stanowi (art. 11 § 2 k.w.); brak karalności usiłowania nieudolnego; brak klauzuli nieskutecznego czynnego żalu za usiłowanie udolne; brak karalności sprawstwa kierowniczego i polecającego; ograniczenie karalności podżegania i pomocnictwa do przypadków, gdy przepis szczególnie tak stanowi (art. 14 § 1 k.w.).

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2345 z późn. zm.), dalej jako k.k.

² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2008 z późn. zm.), dalej jako k.w.

³ W wyroku z 14.11.1978 r. SN wskazał, że: „Przepisy części ogólnej kodeksu wykroczeń mają charakter samodzielny i nie odwołują się do unormowań kodeksu karnego, w związku z czym art. 26 k.k. nie może być pomocniczo stosowany wobec sprawców wykroczeń”, VI KRN 219/78 (OSNKW 1979, nr 3, poz. 24).

⁴ Zob. ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 408 z późn. zm.), dalej jako KKS. L. Wilk, *W sprawie autonomii materialnego prawa karnego skarbowego*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 8, s. 40-41.

⁵ Taki stan rzeczy ma również miejsce, jeżeli dokona się porównania zasad odpowiedzialności i karania za wykroczenia z zasadami odpowiedzialności karnej i zasadami karania za przestępstwa skarbowe oraz z zasadami odpowiedzialności i karania za wykroczenia skarbowe. Szerzej w omawianym zakresie zob. O. Włodkowski, *Zasady odpowiedzialności za wykroczenia (powszechne) a zasady odpowiedzialności za wykroczenia skarbowe*, [w:] *Prawo wykroczeń w Polsce. Doświadczenia i perspektywy*, red. J. Janikowski, J. Karaźniewicz, R. Krajewski, Bydgoszcz 2022, s. 137-147.

⁶ W sposób wyraźny dystynkcję tę uwypuklił SN w postanowieniu z 10.06.2003 r., II KK 87/03 (OSNwSK 2003, nr 1, poz. 1259), w którym wskazał, że: „obowiązujący Kodeks wykroczeń z 1971 r. nie zawiera odpowiednika art. 1 § 2 KK, według którego nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony odznaczający się znikomym stopniem społecznej szkodliwości. Oznacza to, że czyn wyczerpujący wykroczenia o subminimalnym stopniu społecznej szkodliwości nie traci cech wykroczenia. Ustalenie, że stopień społecznej szkodliwości wykroczenia jest znikomy, rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego”.

Jeżeli chodzi o zasady karania za wykroczenie, to uzasadnieniem dla odmienności ich ukształtowania na tle zasad karania za przestępstwa jest charakter normatywny wykroczenia, którego cechuje niższy stopień społecznej szkodliwości względem przestępstwa⁷. Do podstawowych rozwiązań kształtujących system reakcji na wykroczenie zalicza się: obecność kary nagany i kary aresztu (art. 18 k.w.); kwotowy model kary grzywny (art. 24 k.w.); ograniczenie katalogu obowiązków fakultatywnych nakładanych na ukaranego przy karze ograniczenia wolności (art. 22 k.w.); brak katalogu środków kompensacyjnych; otwarty katalog środków karnych (art. 28 § 1 pkt 6 k.w.); ograniczenie podstawy dla orzekania środków karnych do przypadków, gdy przepis szczególny tak stanowi (art. 28 § 2 k.w.); otwarty katalog okoliczności łagodzących (art. 33 § 3 k.w.) i okoliczności obciążających (art. 33 § 4 k.w.) uwzględnianych przy wymiarze kary; odmienność uregulowania odstąpienia od wymierzenia kary lub środka karnego oraz nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 39 § 1-3 k.w.); odmienność uregulowania skutków prawnych powrotu przez sprawcę do popełnienia wykroczenia (art. 38 k.w.); brak warunkowego umorzenia postępowania; prosty model warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu (art. 42-43 k.w.); środki oddziaływania wychowawczego (art. 41 k.w.); środki oddziaływania społecznego (art. 39 § 4 k.w.), które uczyniono przedmiotem niniejszego opracowania.

Institucja środków oddziaływania społecznego w zasadzie w niezmienionej postaci obowiązują od 50 lat⁸. Upływ tego okresu stanowi z jednej strony okazję, z drugiej strony wymusza potrzebę dokonania oceny regulacji normatywnej kształtującej środki oddziaływania społecznego w k.w. i ustalenia, czy dalsze utrzymanie tych środków jest zasadne w szczególności z perspektywy skuteczności zapobiegania i zwalczania wykroczeń. Ze względu na brak szczegółowych i kompleksowych opracowań dotyczących tych środków⁹ za zasadne uznano poczynienie refleksji nad takimi zagadnieniami, jak: charakter normatywny, cechy, funkcje, cele, przesłanki stosowania, katalog, treść poszczególnych środków oddziaływania społecznego,

⁷ O. Sitarz zauważa, że: „Odmienności dotyczące środków penalnych w prawie wykroczeń są z reguły pierwszą i najbardziej widoczną różnicą między tą gałęzią prawa a prawem karnym *sensu stricto*. Różnice te odnoszą się zarówno do rodzaju środków penalnych, jak i ich wysokości. Oczywistym jest przy tym stwierdzenie, że prawo wykroczeń operuje łagodniejszymi sankcjami (jako konsekwencja mniejszej wagi czynów stanowiących wykroczenia)”, *idem, Materialne prawo wykroczeń. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 117.

⁸ Z tego względu zaskoczenie Autora tekstu wzbudza brak podjęcia inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do gruntownej nowelizacji czy derogacji z materialnego prawa wykroczeń środków oddziaływania społecznego. Okazją dla dokonania zmian na tej płaszczyźnie były prace legislacyjne zmierzające do dostosowania przepisów części ogólnej k.w. do k.k. 1997 r.

⁹ Przy wzrastającym w ostatnim okresie zainteresowaniu poszczególnymi instytucjami materialnego prawa wykroczeń, spowodowanym cząstkowymi nowelizacjami k.w., zaobserwować można jednocześnie dystansowanie się od podstawowych zagadnień materialnego prawa wykroczeń.

tryb i sposób ich wykonania. Przeprowadzenie analizy nastąpi także z perspektywy zasad gwarancyjnych prawa wykroczeń. Przedmiotem analizy uczyniono przepisy materialnego prawa wykroczeń kształtujące instytucje środków oddziaływania społecznego.

1. Regulacja normatywna kształtująca środki oddziaływania społecznego

Nie została wyodrębniona w oddzielnym rozdziale¹⁰. W Kodeksie wykroczeń została zlokalizowana w Części ogólnej w rozdziale II „Kary, środki karne i zasady ich wymiaru”¹¹ w obrębie art. 39. Cytowany przepis poza środkami oddziaływania społecznego obejmuje swoim zakresem zróżnicowane pod względem polityczno-kryminalnym takie instytucje, jak: nadzwyczajne złagodzenie kary czy odstąpienie od wymierzenia kary lub środka karnego. Zlokalizowanie regulacji normatywnej kształtującej środki oddziaływania społecznego w obrębie art. 39 k.w., a dokładniej w § 4 uzasadniać należy związkiem omawianej instytucji z odstąpieniem od wymierzenia kary lub środka karnego. Przemawia za tym treść art. 39 § 4 k.w., z którego wynika, że: „w razie odstąpienia od wymierzenia kary można zastosować do sprawy środek oddziaływania społecznego”. Artykuł 39 § 4 k.w. określa: cel, przesłanki, otwarty katalog środków oddziaływania społecznego oraz tryb ich stosowania.

2. Charakter prawny środków oddziaływania społecznego

Stanowią specyficzną grupę środków reakcji na wykroczenie przewidzianą przez materialne prawo wykroczeń. Nie są znane prawu karnemu powszechnemu, jak również materialnemu prawu karnemu skarbowemu. W systemie środków reakcji na wykroczenie, środki oddziaływania społecznego zaliczane są do środków reakcji o charakterze „pozapenalnym” lub określane mianem środków reakcji o charakterze „pozakarnym”¹². Podkreśla się, że środki oddziaływania społecznego stanowią wyraz realizacji zasady preferencji środków oddziaływania pozakarnego w stadium

¹⁰ Tym samym ustawodawca przyjął w odniesieniu do tych środków odmienne rozwiązanie, jak w przypadku środków oddziaływania wychowawczego (zob. rozdział IV k.w.).

¹¹ Intitulacja rozdziału II k.w. pomija środki oddziaływania społecznego, co może wprowadzać w błąd co do rzeczywistej zawartości tego rozdziału.

¹² Zob. T. Bojarski, [w:] A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, T. Bojarski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 146; M. Grudecki, *Kara nagany i środki oddziaływania społecznego oraz środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7-8, s. 164; P. Gensikowski [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 235.

postępowania sądowego w sprawach o wykroczenia¹³. Postrzegane są w kategoriach „ważnego ogniwa w łańcuchu przepisów stanowiących podstawę do stosowania środków oddziaływania pozakarnego wobec sprawców wykroczeń”¹⁴. Są odrębną od kar¹⁵, środków karnych oraz środków oddziaływania wychowawczego¹⁶ grupą środków reakcji na wykroczenie¹⁷. W stosunku do środków oddziaływania wychowawczego, środki oddziaływania społecznego cechuje większe zróżnicowanie¹⁸. Odmienne jest, jeżeli porówna się katalog środków oddziaływania społecznego z katalogiem kar i katalogiem środków karnych¹⁹. Środki oddziaływania społecznego nie są zamienne w stosunku do kar czy środków karnych²⁰. Stanowią dość nietypową grupę instytucji, o czym świadczą: ich funkcja, cele, niesamoistny charakter, przesłanki stosowania, otwarty katalog, a także dobrowolność ich wykonania.

Środki oddziaływania społecznego cechuje ich niejednorodny charakter. Odnosząc się do treści art. 39 § 4 k.w., można wyróżnić środki oddziaływania społecznego o charakterze kompensacyjnym (przeproszenie pokrzywdzonego, zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego) i pozakompensacyjnym (uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego czynu).

Środki oddziaływania społecznego, tak jak pozostałe środki reakcji na wykroczenie, pełnią ściśle określone funkcje. Ze względu na zróżnicowany charakter,

¹³ I. Nowicka, *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Szczytno 2010, s. 144.

¹⁴ I. Nowicka, R. Kupiński, *Stosowanie środków oddziaływania wychowawczego w sprawach o wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 7-8, s. 154.

¹⁵ Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo o wykroczeniach*, red. Z. Siwik, Wrocław 1980, s. 131; A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1989, s. 220; J. Smereczński, *Środki oddziaływania pozakarnego*, „Zagadnienia Karno-Administracyjne” 1969, nr 5, s. 25.

¹⁶ Por. przeprowadzoną przez J. Skupińskiego charakterystykę porównawczą środków oddziaływania społecznego i środków oddziaływania wychowawczego w: *idem*, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 231-232.

¹⁷ J. Jakubowska-Hara uznaje środki oddziaływania społecznego obok środków oddziaływania wychowawczego za inną od tradycyjnych form reakcji na wykroczenie w: *eadem*, *Grzywna w prawie wykroczeń. Model ustawowy i praktyka*, Warszawa 2004, s. 128. Autorka zauważa także, że „realizacja obowiązku ma charakter dobrowolny, toteż w żadnym wypadku nie może on być traktowany w kategoriach środka karno- czy cywilnoprawnego”, w: *Kilka uwag o obowiązku naprawienia szkody w prawie wykroczeń*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrżosek, J. Lachowska, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 332.

¹⁸ I. Nowicka i R. Kupiński zajmują stanowisko, że „przepis art. 39 § 4 k.w. na etapie postępowania sądowego pełni rolę podobną do tej, jaką spełnia art. 41 k.w. we wcześniejszym stadium postępowania w sprawach o wykroczenia” w: I. Nowicka, R. Kupiński, *op. cit.*, s. 146.

¹⁹ Por. art. 18 k.w. i art. 28 § 1 k.w.

²⁰ Odmienne stanowisko prezentuje M. Grudecki, wskazując, że środki oddziaływania społecznego „de facto zastępują one karę”, M. Grudecki, *op. cit.*, s. 177 oraz M. Bojarski, zdaniem którego „środki oddziaływania społecznego mają charakter środka zastępującego karę” [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012, s. 102; M. Bojarski, [w:] M. Bojarski, Z. Świda, *Zarys polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 1995, s. 77.

środki te nie pełnią jednolitych funkcji. Zarówno środki oddziaływania społecznego o charakterze kompensacyjnym, jak również środki oddziaływania społecznego o charakterze pozakompensacyjnym nie pełnią funkcji zabezpieczającej. W ograniczonym zakresie pełnią one funkcję prewencyjną w aspekcie prewencji ogólnej (oddziaływania na ogół społeczeństwa)²¹. Odmienne jest, jeżeli zwróci się uwagę na funkcję prewencyjną w aspekcie prewencji indywidualnej²². W literaturze uwypukla się wychowawcze oddziaływanie tych środków na sprawcę²³, podkreślając takie ich znaczenie na tle innych środków reakcji na wykroczenie. Jeżeli chodzi o środki oddziaływania społecznego o charakterze kompensacyjnym, to środki te pełnią także funkcję represyjną. Ze środków oddziaływania społecznego o charakterze kompensacyjnym funkcję represyjną²⁴ pełni zobowiązanie sprawcy do przywrócenia stanu poprzedniego. Trzeba mieć jednak na uwadze, że funkcja represyjna tego środka oddziaływania społecznego jest następcza wobec funkcji restytucyjnej. Ich wykonanie ma charakter dobrowolny, co dodatkowo osłabia funkcję represyjną tych środków.

Na tle pozostałych środków reakcji na wykroczenie środki oddziaływania społecznego cechuje to, że możliwość ich stosowania została wyraźnie ograniczona. Jest to zauważalne na kilku płaszczyznach. Z brzmienia art. 39 § 4 k.w. wynika, że celem środków oddziaływania społecznego jest „przywrócenie naruszonego porządku prawnego lub naprawienie wyrządzonej szkody”. Taki sposób określenia celów wskazuje na kompensacyjny charakter w szerokim znaczeniu. Eliminuje to możliwość stosowania tych środków dla osiągnięcia celów innych niż wskazane w art. 39 § 4 k.w. Odniesienie się do wyliczenia środków oddziaływania społecznego w cytowanym przepisie prowadzi do wniosku, że nie wszystkie z wymienionych w tym przepisie środków przybierają postać kompensacyjną w szerokim tego słowa znaczeniu. Trudno jest uznać „uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego

²¹ W literaturze wyrażono jednak pogląd, że stosowanie rzeczonych środków oddziałuje na społeczeństwo poprzez „umacnianie przekonania, że naruszenie porządku prawnego musi pociągać za sobą przywrócenie naruszonego porządku prawnego”. Z kolei A. Gubiński stwierdza, że „Instytucja w nim przewidziana oparta jest nie na sile przymusu państwowego, lecz na oddziaływaniu opinii publicznej” w: *idem*, *Odszkodowanie w Kodeksie wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1980, nr 1, s. 33. Por. A. Kania, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary za wykroczenia*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, t. 41, s. 124-129.

²² O znaczeniu prewencji indywidualnej w materialnym prawie wykroczeń zob. m.in. P. Gen-sikowski, *Rozdział IX. Zasady wymiaru kary i środków karnych*, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 343-344.

²³ Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo o wykroczeniach...*, s. 131; M. Grudecki, *op. cit.*, s. 177.

²⁴ Zdaniem A. Marka „orzeczenie środka oddziaływania społecznego daje wyraz przekonaniu, że oddziaływanie wychowawcze na sprawców drobnych naruszeń prawa nie zawsze wymaga stosowania represji”, A. Marek, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1987, s. 144. Por. M. Bojarski, *W sprawie społecznego niebezpieczeństwa wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1986, nr 3, s. 17-18.

czynu” za służące przywróceniu naruszonego porządku prawnego lub naprawieniu wyrządzonej krzywdy.

Środki oddziaływania społecznego nie stanowią podstawowego środka reakcji na wykroczenie, tak jak kara. Ze względu na powiązanie z odstąpieniem od wymierzenia kary, środki te cechuje brak możliwości samoistnego ich stosowania. Przy tej okazji podkreślenia wymaga wyjątkowy charakter odstąpienia od wymierzenia kary. Nie zawsze w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary zasadnym będzie stosowanie środków oddziaływania społecznego. Tryb stosowania tych środków jest fakultatywny. Środki oddziaływania społecznego cechuje także to, że ich realizacja przez sprawcę jest dobrowolna. Wykonanie tych środków nie jest zabezpieczone przymusem ze strony państwa²⁵.

3. Przestanki stosowania środków oddziaływania społecznego

W aktualnym stanie prawnym możliwość stosowania środków oddziaływania społecznego jest wyraźnie zawężona. Środki te mogą być stosowane tylko wobec sprawcy wykroczenia, a nie czynu zabronionego typizowanego jako wykroczenie. Nie ma możliwości ich stosowania obok kary w zwyczajnym wymiarze kary. Z treści art. 39 § 4 k.w. wynika, że środki te mogą być stosowane tylko w razie odstąpienia od wymierzenia kary²⁶, co skutkuje brakiem ich samoistnego charakteru²⁷. *De facto* stosowanie środków oddziaływania społecznego może nastąpić tylko na etapie postępowania sądowego²⁸. Wymaga zauważenia, że w treści art. 39 § 4 k.w. ustawodawca posłużył się zwrotem „w razie odstąpienia od wymierzenia kary”, a nie jak ma to miejsce w treści art. 39 § 1 k.w. zwrotem „w razie odstąpienia od wymierzenia kary lub środka karnego”. Taki stan rzeczy prowadzi do wniosku, że stosowanie środków oddziaływania społecznego może mieć miejsce w jednej z trzech następujących sytuacji: po pierwsze, jeżeli sąd odstępuje od wymierzenia

²⁵ Zob. zamieszczone w dalszej części opracowania uwagi w przedmiocie dobrowolności realizacji przez sprawcę środka oddziaływania społecznego.

²⁶ J. Szumski zauważa, że „z uwagi na możliwość zastosowania środków oddziaływania społecznego, odstąpienie od ukarania, wbrew nazwie, nie musiało być reakcją pozbawioną jakiegokolwiek dolegliwości [...]”, w: *idem, Środki penalne w polskim prawie wykroczeń na tle doświadczeń i praktyki*, Lublin 1995, s. 87.

²⁷ Eliminuje to możliwość stosowania tych środków przy nadzwyczajnym złagodzeniu kary (zob. art. 39 § 1 i 2 k.w.).

²⁸ T. Bojarski wskazuje, że stosowanie środków oddziaływania społecznego stosuje tylko sąd w obecności obwinionego. Jak wskazuje Autor „wchodziłoby tu raczej w rachubę postępowanie zwykłe”, w: *idem, Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 140; por. R. Krajewski, *Środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Palestra” 2013, nr 7-8, s. 16; I. Nowicka, R. Kupiński, *op. cit.*, s. 146.

kary nie orzekając środka karnego ze względu na brak podstawy dla orzeczenia²⁹; po drugie, jeżeli sąd odstępuje od wymierzenia kary i orzeczenia obligatoryjnego środka karnego; po trzecie, jeżeli sąd odstępuje od wymierzenia kary, poprzestając na orzeczeniu środka karnego (fakultatywnego lub obligatoryjnego). Nie jest dopuszczalne stosowanie środków oddziaływania społecznego, jeżeli sąd odstępuje od wymierzenia środka karnego, orzekając karę³⁰. Nie ma możliwości ich stosowania obok kary także w tych przypadkach, gdy sąd wymierza karę, nie orzekając środka karnego. Należy opowiedzieć się przeciwko możliwości stosowania środków oddziaływania społecznego w sytuacji odstąpienia od wymierzenia kary i orzeczenia środka karnego w szczególności w tych przypadkach, gdy sąd tytułem środka karnego orzeka naprawienie szkody czy nawiązkę³¹.

Ze względu na powiązanie środków oddziaływania społecznego z instytucją odstąpienia od wymierzenia kary możliwość stosowania tych środków zależna jest od spełnienia przesłanek warunkujących odstąpienie od wymierzenia kary wynikających z art. 39 § 1 k.w. oraz przesłanek uzasadniających ich stosowanie wskazanych w art. 39 § 4 k.w. Te dwie grupy przesłanek muszą wystąpić kumulatywnie. Kodeks wykroczeń nie przewiduje przesłanek negatywnych (ujemnych) stosowania tych środków. W rzeczywistości stosowanie środków oddziaływania społecznego może nastąpić w granicach określonych przez Kodeks wykroczeń³². Stanowi to wyraz realizacji funkcji gwarancyjnej materialnego prawa wykroczeń.

Jak wynika z treści art. 39 § 1 k.w. odstąpienie od wymierzenia kary może mieć miejsce „w wypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie, biorąc pod uwagę charakter i okoliczności czynu lub właściwości i warunki osobiste sprawcy”. Przyjęty przez ustawodawcę model odstąpienia od wymierzenia kary oparty jest na założeniu, że rezygnacja z grożącej kary lub środka karnego jest wystarczająca dla osiągnięcia celów kary i środka karnego z art. 33 § 1 k.w. Tym samym z punktu widzenia wszystkich dyrektyw z art. 33 § 1 k.w. wymierzenie kary lub środka karnego nie będzie celowe³³. Z tak ukształtowanym modelem odstąpienia od wymierzenia

²⁹ Na zasadność stosowania środków oddziaływania społecznego w takich przypadkach wskazuje P. Gensikowski, [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 235.

³⁰ *Ibidem*; T. Grzegorzczak, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 177.

³¹ B. Kurzępa zauważa jednak, że „Nie wydaje się, aby orzeczeniu środka oddziaływania społecznego sprzeciwiało się orzeczenie środka karnego przy jednoczesnym odstąpieniu od wymierzenia kary. W takim jednak przypadku nie powinny być to środki o zbliżonym charakterze (np. obowiązek naprawienia szkody lub nawiązka – jako środek karny i zobowiązanie sprawcy do przywrócenia stanu poprzedniego – środek oddziaływania społecznego)”, w: *idem*, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008, art. 39. Por. I. Nowicka, R. Kupiński, *op. cit.*, s. 146.

³² Por. M. Grudecki, *op. cit.*, s. 177.

³³ J. Szumski, *Środki alternatywne wobec kary za wykroczenia (w związku z projektem kodeksu wykroczeń)*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 12, s. 77.

kary pozostaje w sprzeczności model środków oddziaływania społecznego. Artykuł 39 § 4 k.w. wskazuje, że środki oddziaływania społecznego stosuje się w przypadku „zaistnienia potrzeby przywrócenia naruszonego porządku prawnego lub naprawienia wyrządzonej krzywdy”. Konstrukcja środków oddziaływania społecznego oparta jest na założeniu, że ich stosowanie służy osiągnięciu ściśle określonego celu. Jeżeli w ocenie sądu zachodzi konieczność osiągnięcia celu kompensacyjnego (w szerokim znaczeniu), to w takim przypadku nie jest uzasadnionym odstąpienie od wymierzenia kary lub środka karnego, gdyż nie zostały spełnione wszystkie cele, o których mowa w art. 33 § 1 k.w. Podważając zasadność dalszego utrzymywania środków oddziaływania społecznego w Kodeksie wykroczeń, wiele lat temu J. Szumski wyraził pogląd, że: „realizacja celu zrekompensowania szkody można bowiem osiągnąć przez orzeczenie nawiązki i to w sposób lepiej zabezpieczający interesy pokrzywdzonego, zważywszy że wykonanie analizowanych środków nie jest obwarowane sankcją przymusu państwowego”. Autor ten zwrócił także uwagę, iż „oczekiwanie, że »uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego czynu« czy też »przeproszenie pokrzywdzonego« może prowadzić do »przywrócenia naruszonego porządku prawnego« jest po prostu naiwnością”³⁴. W literaturze przedmiotu przyjmuje się jednak, że stosowanie środków oddziaływania społecznego powinno mieć miejsce w tych sytuacjach, kiedy osiągnięcie celu kompensacyjnego nie jest możliwe przez wymierzenie kary lub środka karnego za wykroczenie (art. 18 i 28 k.w.). Stanowisko takie prezentuje P. Gensikowski, wskazując, że „orzeczenie wobec sprawcy środka oddziaływania społecznego wydaje się zatem uzasadnione wtedy, gdy sąd rezygnuje z wymierzania mu kary, a za wykroczenie nie można orzec środka karnego, bo brak jest przepisu szczególnego umożliwiającego takie rozstrzygnięcie”³⁵. Kodeks wykroczeń nie uzależnia stosowania środków oddziaływania społecznego za dane wykroczenie od jego lokalizacji w obrębie części szczególnej Kodeksu wykroczeń (dany rozdział), jak również rodzaju czy granic danej kary w zagrożeniu karą za dane wykroczenie. Natomiast wybór jednego z możliwych do zastosowania środków oddziaływania społecznego zależy od oceny, który z tych środków w konkretnym indywidualnym przypadku w sposób

³⁴ *Ibidem*, s. 78; J. Szumski, *System środków penalnych w projekcie Kodeksu wykroczeń*, „Archiwum Kryminologii” 1994, t. 20, s. 69. Stanowisko to akceptuje J. Jakubowska-Hara, która formułuje pogląd, że „wydaje się niecelowe utrzymywanie instytucji środków oddziaływania społecznego, skoro ich funkcje lepiej pełnią niektóre środki karne, jak nawiązka czy odszkodowanie”, *eadem*, *Kilka uwag w kwestii alternatywnych form reakcji na wykroczenia (w kontekście reformy prawa wykroczeń)*, [w:] *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Bojarskiemu*, red. J. Śawicki, K. Łuczczak, Wrocław 2016, s. 180.

³⁵ P. Gensikowski, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, s. 363. Problem w tym, że przy tak przyjętej interpretacji podstawa dla orzekania środka oddziaływania społecznego będzie szersza niż środka karnego naprawienia szkody lub nawiązki (por. art. 28 § 2 k.w.).

najskuteczniejszy spełni cele w postaci przywrócenia naruszonego porządku prawnego lub naprawienia wyrządzonej krzywdy³⁶.

4. Katalog środków oddziaływania społecznego

Nie został wyodrębniony w oddzielnym od art. 39 § 4 k.w. przepisie. Technika wyliczenia środków oddziaływania społecznego w art. 39 § 4 k.w. tożsama jest ze sposobem wyliczenia środków oddziaływania wychowawczego z art. 41 k.w. Określenie katalogu środków oddziaływania społecznego jest jednocześnie odmienne od określenia katalogu kar (art. 18 k.w.) czy środków karnych (art. 28 § 1 k.w.). Katalog środków oddziaływania społecznego nie jest zamknięty³⁷, o czym świadczy posłużenie się przez ustawodawcę w treści art. 39 § 4 k.w. zwrotem „zwłaszcza”, które w dalszej części przepisu nie jest w żaden bliższy sposób dookreślone w szczególności za pośrednictwem klauzuli „określone przez ustawę”. Przykładowe wyliczenie środków oddziaływania społecznego obejmuje: „przeproszenie pokrzywdzonego”, „uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego czynu”, „zobowiązanie sprawcy do przywrócenia stanu poprzedniego”. Kolejności wymienionych środków oddziaływania społecznego w obrębie art. 39 § 4 k.w. ustawodawca nie przydał szczególnego znaczenia. Co prawda „przeproszenie pokrzywdzonego” oraz „uroczyste zapewnienie niedopełnienia więcej takiego czynu” cechuje niższy stopień dolegliwości od „zobowiązania sprawcy do przywrócenia stanu poprzedniego”, to jednak trudno jest uznać, że rozwiązaniu temu przyświeca jakieś szczególne założenie przyjęte przez ustawodawcę, zwłaszcza jeżeli zwróci się uwagę, że w wyliczeniu tym środki oddziaływania społecznego o charakterze kompensacyjnym zostały rozdzielone środkiem oddziaływania społecznego o charakterze pozakompensacyjnym w postaci „uroczystego zapewnienia niedopełnienia więcej takiego czynu”.

Przewidziane w art. 39 § 4 k.w. środki nie stanowią oryginalnego zespołu instytucji. Zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego, jak również pozostałe środki oddziaływania społecznego zaliczane są do innych grup środków reakcji na wykroczenia. Przeproszenie pokrzywdzonego występuje jako obowiązek fakultatywny przy karze ograniczenia wolności (art. 22 pkt 2 k.w.). Następnie „uroczyste zapewnienie niedopełnienia więcej takiego czynu” wykazuje podobieństwo do instytucji środka oddziaływania wychowawczego z art. 41 k.w. Z kolei „zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego” jest postacią naprawienia szkody, które w Kodeksie wykroczeń jest obowiązkiem fakul-

³⁶ Por. Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo o wykroczeniach...*, s. 131.

³⁷ P. Gensikowski, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, s. 363.

tatywnym przy karze ograniczenia (art. 22 pkt 1 k.w.) oraz występuje jako środek karny fakultatywny lub obligatoryjny (art. 28 § 1 pkt 4 k.w.).

Wymienione w art. 39 § 4 k.w. środki oddziaływania społecznego mają zróżnicowany charakter prawny. Wyróżnić można takie, które przybierają postać kompensacyjną (naprawienie wyrządzonej krzywdy w postaci „przepraszania pokrzywdzonego” oraz naprawienie wyrządzonej szkody w postaci „zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego”) i środki o charakterze pozakompensacyjnym („uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego czynu”). Spośród wymienionych w art. 39 § 4 k.w. środków oddziaływania społecznego „zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego” może przybrać postać dolegliwości ekonomicznej (majątkowej).

Przepis art. 39 § 4 k.w. oraz żaden inny przepis Kodeksu wykroczeń nie dookreśla poszczególnych środków oddziaływania społecznego oraz formy ich wykonania. Wobec syntetycznego ujęcia art. 39 § 4 k.w. pojawia się pytanie co do treści poszczególnych środków oddziaływania społecznego oraz w jaki sposób powinno nastąpić ich wykonanie. Jeżeli chodzi o przepraszanie pokrzywdzonego, to ten środek oddziaływania społecznego stanowi formę rozwiązania konfliktu między sprawcą wykroczenia a pokrzywdzonym³⁸. Jego realizacja może być postrzegana jako przejaw negatywnej oceny własnego zachowania ze strony sprawcy. Przepraszanie pokrzywdzonego jest formą żalu za wyrządzoną przez sprawcę szkodę czy krzywdę³⁹. Ma przynieść satysfakcję pokrzywdzonemu⁴⁰. Oceniane jest w kategoriach moralnej kompensacji za naruszenie określonych dóbr pokrzywdzonego⁴¹. Stosując tę postać środka oddziaływania społecznego, sąd powinien wskazać, w jaki sposób przepraszanie pokrzywdzonego powinno nastąpić oraz w jakim terminie. Może przybrać formę pisemną lub ustną. Nie wydaje się zasadne zobowiązanie sprawcy wykroczenia do przepraszania pokrzywdzonego w formie zamieszczenia przeprosin w prasie czy telewizji, jak również poprzez publiczne ich dokonanie. W takich przypadkach przepraszanie pokrzywdzonego przybrałoby postać podania orzeczenia o ukaraniu do publicznej wiadomości w szczególny sposób. Instytucja ta w materialnym prawie wykroczeń jest środkiem karnym (art. 28 § 1 pkt 5 k.w., art. 31 k.w.)⁴². Sąd powinien

³⁸ Definicje pokrzywdzonego podaje art. 25 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia (ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1124), dalej jako k.p.w.

³⁹ J. Jakubowska-Hara, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2016, s. 155.

⁴⁰ J. Jakubowska-Hara, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, s. 239.

⁴¹ P. Gensikowski, [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 235.

⁴² A. Marek, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1987, s. 114. W literaturze przedmiotu w odniesieniu do tego środka oddziaływania społecznego T. Grzegorzczak wskazuje, że: „najlepszym rozwiązaniem było takie, gdyby przepraszanie pokrzywdzonego nastąpiło na sali sądowej bezpośrednio po wydaniu wyroku”, *idem, op. cit.*, s. 177-178. Problem w tym, że przy tak przyjętej interpretacji wykonanie środka oddziaływania społecznego nastąpiłoby przed uprawomocnieniem się wyroku.

zrezygnować ze stosowania tego środka, jeżeli pokrzywdzony sobie tego nie życzy. W przypadku przeproszenia pokrzywdzonego przed wydaniem wyroku nie zachodzi potrzeba jego stosowania. Sąd powinien zrezygnować ze stosowania tego środka także w sytuacji, gdy pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą wykroczenia, jak również wykazuje on negatywny stosunek wobec jego ukarania. Osiągnięcie celów tego środka oddziaływania społecznego nastąpi, jeżeli przeprosiny zostaną przyjęte przez pokrzywdzonego.

Uroczyste zapewnienie niedopełnienia więcej takiego czynu występuje w Kodeksie wykroczeń tylko jako środek oddziaływania społecznego. Jest formą oświadczenia sprawcy wykroczenia przybierającą postać obietnicy powstrzymania się w przyszłości od popełnienia wykroczenia. Co ciekawe, ustawodawca określając ten środek oddziaływania społecznego, nie posłużył się szerszym zwrotem w postaci „przestrzeganie porządku prawnego”. Brzmienie art. 39 § 4 k.w. wskazuje, że realizacja tego środka nie powinna nastąpić w jakikolwiek sposób, a wyłącznie w „uroczysty”. Chodzić tu będzie o oświadczenie złożone przy zachowaniu powagi sytuacji, w sposób podniosły, będący wyrazem dostojności. Stosowanie tego środka będzie zasadne w tych przypadkach, gdy sprawca nie kwestionuje swojej winy. Za dopuszczalne należy uznać, że realizacja tego środka przez ukaranego nastąpi w formie pisemnej lub ustnej. Na tle tego środka pojawia się także pytanie, przed jakim podmiotem powinno nastąpić wykonanie tego środka oddziaływania społecznego. Wobec braku wskazania takiego podmiotu w art. 39 § 4 k.w. uznać należy, że realizacja tego środka przez ukaranego powinna nastąpić przed sądem lub powinna być skierowana do sądu.

Zobowiązanie sprawcy do przywrócenia do stanu poprzedniego jest formą naprawienia szkody. W art. 39 § 4 k.w. ustawodawca wymienił tylko jedną z form naprawienia szkody, jakie przewiduje Kodeks wykroczeń. Do innych form naprawienia szkody Kodeks wykroczeń zalicza: obowiązek zapłaty równowartości zniszczonego lub uszkodzonego przedmiotu (art. 74 § 2 k.w.; art. 85 § 3 k.w.) oraz obowiązek zapłaty równowartości wyrządzonej szkody (art. 124 § 4 k.w.; art. 143 § 2 k.w., art. 155 § 2 k.w.). Istota tego środka oddziaływania społecznego wyraża się w „usunięciu zmian w świecie zewnętrznym spowodowanych wykroczeniem”⁴³. W odniesieniu do tej postaci środka oddziaływania społecznego pojawia się pytanie, czy jego stosowanie może nastąpić za jakiegokolwiek wykroczenie, czy tylko za te wykroczenia, za które ustawodawca przewidział w części szczególnej k.w. lub ustawach pozakodeksowych podstawę prawną dla jego stosowania. W części szczególnej k.w. ustawodawca przewiduje możliwość orzeczenia zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody jako środka karnego za ściśle określone wykroczenia (por.

⁴³ P. Gensikowski, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, s. 292.

art. 28 § 2 k.w.). Ze względu na zauważalne ograniczenie podstaw naprawienia szkody w postaci przywrócenia do stanu poprzedniego jako środka karnego w części szczególnej i ustawach dodatkowych oraz mając na uwadze względy gwarancyjne, wyrazić należy pogląd, że przywrócenie do stanu poprzedniego jako środek oddziaływania społecznego może nastąpić tylko w tych przypadkach, jeżeli taką możliwość ustawodawca wyraźnie przewidział. Podstawy dla stosowania zobowiązania do przywrócenia do stanu poprzedniego jako środka oddziaływania społecznego nie mogą być szersze od podstaw dla jego orzeczenia jako środka karnego (por. art. 28 § 2 k.w.). *De lege lata* podstawy prawne dla zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody jako środka oddziaływania społecznego są takie same jak podstawy prawne dla jego orzeczenia jako środka karnego⁴⁴. Potrzeba stosowania tego środka będzie miała miejsce, jeżeli z okoliczności sprawy zostanie ustalone, że jest to zasadne. Taki stan rzeczy nie będzie miał miejsca, jeżeli sprawca naprawi w tej lub w innej postaci szkodę, jak również, gdy przywrócenie stanu poprzedniego nastąpi przez samego pokrzywdzonego. Zobowiązując sprawcę do przywrócenia stanu poprzedniego, sąd winien wyraźnie wskazać, jaką powinno przybrać ono postać oraz wskazać termin dla jego wykonania.

Mając na uwadze otwarty katalog środków oddziaływania społecznego w literaturze przedmiotu, konstatuje się, że innym środkiem oddziaływania społecznego może być każdy uznany za taki przez sąd, jeżeli ma on na celu przywrócenie naruszonego porządku prawnego lub naprawienie wyrządzonej krzywdy⁴⁵. Jednocześnie wskazuje się, że stosując inne środki niż wymienione w art. 39 § 4 k.w., należy pamiętać o tym, aby nie były one zbyt dolegliwe⁴⁶. W dyskusji nad otwartym katalogiem środków oddziaływania społecznego nie zauważa się, że przyjęta przez ustawodawcę formuła otwartego katalogu środków oddziaływania społecznego z art. 39 § 4 k.w. nie koresponduje z zasadą *nulla poena sine lege*⁴⁷, narusza zasadę trójpodziału władzy oraz może prowadzić do naruszenia zasady równego traktowania jednostki wobec prawa. Otwarty katalog środków oddziaływania społecznego pozostaje w sprzeczności z gwarancyjną funkcją materialnego prawa wykroczeń.

⁴⁴ Por. *ibidem*, s. 363.

⁴⁵ T. Grzegorzczak zauważa, że takim środkiem w przypadku dopuszczenia się wykroczenia z art. 164 k.w. może być zobowiązanie sprawcy do współudziału w dokarmianiu zwierząt leśnych, *idem*, *op. cit.*, s. 177. Wymaga zauważenia, że taka forma środka oddziaływania społecznego przypomina jeden z obowiązków stanowiących rdzeń kary ograniczenia wolności (por. art. 21 § 1 k.w.).

⁴⁶ Z. Sienkiewicz sformułowała pogląd, że „środki oddziaływania społecznego nie powinny być dolegliwsze niż kara, która mogłaby w danym przypadku być wymierzona, bo przecież środki te są stosowane wówczas tylko, gdy odstępuje się od wymierzenia kary, a zatem gdy chce się sprawcę potraktować łagodniej”, *Prawo o wykroczeniach...*, s. 131; A. Gubiński, *Prawo...*, s. 220; zob. także M. Grudecki, *op. cit.*, s. 177; I. Nowicka, *op. cit.*, s. 144

⁴⁷ Por. J. Szumski, *Środki alternatywne...*, s. 77.

Z tych względów sąd powinien stosować tylko jeden z wymienionych w art. 39 § 4 k.w. środków oddziaływania społecznego.

Kontrowersyjne jest także zagadnienie dopuszczalności kumulacji środków oddziaływania społecznego. W literaturze przedmiotu brakuje jednolitego stanowiska w omawianym zakresie. Podnosi się, że argumentem przemawiającym przeciwko kumulacji środków oddziaływania społecznego jest posłużenie się w treści art. 39 § 4 k.w. zwrotem „środek”⁴⁸. Jak zauważa się, posłużenie się liczbą pojedynczą dla oznaczenia „środek” uniemożliwia stosowanie więcej niż jednego środka oddziaływania społecznego. Problem w tym, że braku zasadności kumulacji środków oddziaływania społecznego nie należy uzasadniać w posłużeniu się przez ustawodawcę liczbą pojedynczą dla określenia środka oddziaływania społecznego w treści art. 39 § 4 k.w., a w istocie tych środków, które stosuje sąd, odstępując od wymierzenia kary. Nie należy także tracić z pola widzenia, że stosowanie więcej niż jednego środka oddziaływania społecznego mogłoby być oceniane przez sprawcę jako niezrozumiałe i nadmiernie represyjne, zwłaszcza jeżeli zwróci się uwagę, że środki oddziaływania społecznego stosowane są przy instytucji odstąpienia od wymierzenia kary, która to instytucja może być postrzegana przez ukaranego jako niewiążąca się z zastosowaniem jakiegokolwiek dolegliwości. Z tych względów należy wyrazić pogląd o niedopuszczalności stosowania więcej niż jednego środka oddziaływania społecznego. Z kolei zwolennicy dopuszczalności kumulacji środków oddziaływania społecznego wskazują w szczególności, że stosowanie więcej niż jednego takiego środka jest celowe zwłaszcza wtedy, gdy środki te wzajemnie się uzupełniają⁴⁹. Prezentowany jest także pogląd, zgodnie z którym kumulacja środków oddziaływania społecznego może mieć miejsce w sytuacji, zbiegu wykroczeń z art. 9 § 2 k.w. Stanowisko takie zajmuje m.in. T. Grzegorzczak. Autor zauważa, że

[...] jeżeli odstąpienie od orzeczenia kary dotyczy zbiegu wykroczeń (art. 9 § 2 k.w.), a każdy ze środków, o jakich mowa w art. 39 § 4 k.w., byłby zastosowany w związku z innym wykroczeniem, za które sprawca odpowiada w tym samym postępowaniu, jako że gdy odpowiadał on odrębnie za każdy ze swoich czynów, a odstępowałoby od wymierzania za nie kar, to każdorazowo mógłby być do niego zastosowany odrębnie i zasadnie inny środek oddziaływania społecznego⁵⁰.

W literaturze przedmiotu stanowisko to spotkało się z akceptacją.

⁴⁸ T. Bojarski, [w:] A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, T. Bojarski, *op. cit.*, s. 146; I. Nowicka, R. Kupiński, *op. cit.*, s. 146; P. Gensikowski, [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 235; W. Radecki, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 401.

⁴⁹ Z. Gostyński, [w:] *Prawo wykroczeń w zarysie*, Katowice 1987, s. 112. Zob. także R.A. Stefański, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 20 grudnia 1992 r.*, II KRN 65/92, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1993, nr 2, poz. 40; M. Grudecki, *op. cit.*, s. 178.

⁵⁰ T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 177-178.

5. Tryb stosowania środków oddziaływania społecznego

Ustawodawca określił w sposób jednolity tryb stosowania środków oddziaływania społecznego. Stosowanie tych środków jest fakultatywne, za czym przemawia użyty przez ustawodawcę zwrot „można”. Możliwe jest ich niestosowanie w sytuacji odstąpienia przez sąd od wymierzenia kary⁵¹. Zaznaczenia wymaga, że stosowanie tych instytucji powinno być wyjątkiem niż regułą. Biorąc pod uwagę wyżej wskazane zastrzeżenia, należy skonstatować, że sąd powinien zrezygnować ze stosowania tych środków.

6. Dobrowolność realizacji przez sprawcę środka oddziaływania społecznego

Cechą szczególną środków oddziaływania społecznego jest dobrowolność ich realizacji przez ukaranego. Środki oddziaływania społecznego nie podlegają wykonywaniu w trybie postępowania wykonawczego. Niewywiązanie się przez ukaranego z któregoś z nałożonych na niego środków oddziaływania społecznego nie wiąże się z zastosowaniem przymusu ze strony państwa⁵². Kodeks wykroczeń nie określa także skutków prawnych braku realizacji przez sprawcę nałożonych przez sąd środków oddziaływania społecznego. Niewykonanie przez sprawcę środka oddziaływania społecznego nie należy traktować jako okoliczności obostrzającej z art. 33 § 4 k.w. Niezastosowanie się do nałożonych przez sąd środków oddziaływania społecznego nie stanowi podstawy dla przypisania odpowiedzialności karnej z art. 244 k.k. Taki stan rzeczy może naprowadzać do wniosku, że rozwiązania kształtujące środki oddziaływania społecznego nie oddziałują motywacyjnie na ukaranego. W literaturze przedmiotu wskazano jednak, że jeżeli ocena pozytywna była dokonana trafnie, to obowiązek zostanie zrealizowany⁵³. Natomiast brak realizacji nałożonego na

⁵¹ *Ibidem*, s. 177.

⁵² W. Radecki wyraża pogląd, że w związku z tym środki oddziaływania społecznego należy „stosować z wycuciem, gdyż jeżeli sprawca się temu nie podporządkuje, nie ma żadnej możliwości wpłynięcia na nie go, aby środek ten wykonał”, M. Bojarski, W. Radecki, *op. cit.*, s. 401-402. Por. P. Gensikowski, [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 235; A. Marek, A. Marek-Ossowska, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2019, s. 110; I. Kosierb, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021, art. 39.

⁵³ Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo o wykroczeniach...*, s. 131. Podobnie M. Grudecki, wskazując, że „w założeniu incydentalny sprawca drobnego wykroczenia, który zasługuje na skorzystanie przez sąd z instytucji nadzwyczajnego ustawowego wymiaru kary, jest na tyle przykładowym członkiem społeczeństwa, że nałożone na siebie zobowiązanie wykonana dobrowolnie, bez konieczności zagrożenia przymusem ze strony państwa”, *idem, op. cit.*, s. 179.

ukaranego środka oddziaływania społecznego może świadczyć jednak o błędnej prognozie społecznej w stosunku do sprawcy⁵⁴.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza stanowi podstawę do sformułowania końcowej konkluzji. Środki oddziaływania społecznego są typowym reliktem prawa wykroczeń okresu PRL. Odrzucenia wymaga ukształtowane w latach 70. ubiegłego stulecia stereotypowe postrzeganie instytucji środków oddziaływania społecznego w materialnym prawie wykroczeń. Przyjęty przez ustawodawcę model środków oddziaływania społecznego jest sprzeczny z gwarancyjnymi zasadami materialnego prawa wykroczeń. Szczególne kontrowersje budzi otwarty katalog środków oddziaływania społecznego czy brak określenia treści poszczególnych środków oddziaływania społecznego i sposobów ich wykonania. Model środków oddziaływania społecznego jest także sprzeczny z modelem odstąpienia od wymierzenia kary z art. 39 § 1 k.w. Środki oddziaływania społecznego cechuje to, że przybierają one postać niesamoistną. Służą osiągnięciu ściśle określonego celu („przywrócenie naruszonego porządku prawnego” lub „naprawienie wyrządzonej krzywdy”). Patrząc z perspektywy środków reakcji na wykroczenie, należy skonstatować, że osiągnięcie tak wyznaczonego celu może nastąpić w sposób znacznie bardziej skuteczny przez zastosowanie innych przewidzianych przez materialne prawo wykroczeń środków reakcji na wykroczenie. Wskazać tu choćby trzeba na środki karne w postaci nawiązki czy obowiązku naprawienia szkody. Przeprowadzona analiza regulacji normatywnej kształtującej środki oddziaływania społecznego stanowi podstawę do sformułowania wniosku, że środki te nie służą zapobieganiu i zwalczaniu wykroczeń. *De lege lata*, mając na uwadze wskazane zastrzeżenia, zasadne jest odstąpienie od ich stosowania. Sformułowane zastrzeżenia eksplikują derogacje środków oddziaływania społecznego z Kodeksu wykroczeń. Paralelnie wobec przedstawionej krytyki modelu środków oddziaływania społecznego należy postulować za reformą modelu środków karnych o charakterze kompensacyjnym w materialnym prawie wykroczeń w szczególności poprzez rozszerzenie podstawy prawnej dla orzekania środka karnego naprawienia szkody lub nawiązki⁵⁵.

⁵⁴ Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo o wykroczeniach...*, s. 31; J. Bafia, [w:] J. Bafia, D. Egierska, I. Śmiećtanko, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980, s. 98. Zob. rozważania na temat oceny potrzeby przestrzegania przepisów kształtujących prawo wykroczeń: M. Budyn-Kulik, *Dzieci gorszego kodeksu. Czyli parę uwag o lekceważeniu wykroczeń*, [w:] *Prawo wykroczeń w Polsce. Doświadczenia...*, s. 35-46.

⁵⁵ Nadmienić należy, że w literaturze prawa wykroczeń od dłuższego czasu wskazuje się na potrzebę wprowadzenia do Kodeksu wykroczeń szeregu rozwiązań odpowiadających aktualnym potrzebom zwalczania zjawiska wykroczeń. Por. M. Budyn-Kulik, *Wykroczenia – małe przestępstwa czynny o charakterze administracyjnym*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne*

Literatura

- Bafia J., Egierska D., Śmietanka I., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980.
- Bojarski M., *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach – problem zmian merytorycznych czy tylko techniczno-legislacyjnych*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. Urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Bojarski M., *W sprawie społecznego niebezpieczeństwa wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1986, nr 3.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Bojarski M., Płońska A., Świda Z., *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012.
- Bojarski M., Świda Z., *Zarys polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 1995.
- Bojarski T., *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
- Budyn-Kulik M., *Dzieci gorszego kodeksu. Czyli parę uwag o lekceważeniu wykroczeń*, [w:] *Prawo wykroczeń w Polsce. Doświadczenia i perspektywy*, red. J. Janikowski, J. Karaźniewicz, R. Krajewski, Bydgoszcz 2022.
- Budyn-Kulik M., *Wykroczenia – małe przestępstwa czyny o charakterze administracyjnym*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017.
- Gostyński Z., *Prawo wykroczeń w zarysie*, Katowice 1987.
- Grudecki M., *Kara nagany i środki oddziaływania społecznego oraz środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7-8.
- Grzegorzczak T., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1989.
- Gubiński A., *Odszkodowanie w Kodeksie wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1980, nr 1.
- Jakubowska-Hara J., *Grzywna w prawie wykroczeń. Model ustawowy i praktyka*, Warszawa 2004.
- Jakubowska-Hara J., *Kilka uwag o obowiązku naprawienia szkody w prawie wykroczeń*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcickiewicz, Warszawa 2010.
- Jakubowska-Hara J., *Kilka uwag w kwestii alternatywnych form reakcji na wykroczenia (w kontekście reformy prawa wykroczeń)*, [w:] *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Bojarskiemu*, red. J. Sawicki, K. Łucarz, Wrocław 2016.
- Jakubowska-Hara J., *O potrzebie zmian w prawie wykroczeń*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Kania A., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary za wykroczenia*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, t. 41.
- Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2016.
- Krajewski R., *Środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, „Palestra” 2013, nr 7-8.
- Kurzepa B., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Marek A., Marek-Ossowska A., *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2019.
- Marek A., *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1987.

skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, s. 47, s. 51-52; O. Sitarz, *Kilka refleksji na temat likwidacji tzw. czynów przepołowionych*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 11; M. Bojarski, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach – problem zmian merytorycznych czy tylko techniczno-legislacyjnych*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. Urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009; J. Jakubowska-Hara, *O potrzebie zmian w prawie wykroczeń*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.

- Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., Bojarski T., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Nowicka I., *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Szczytno 2010.
- Nowicka I., Kupiński R., *Stosowanie środków oddziaływania wychowawczego w sprawach o wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 7-8.
- Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Sienkiewicz Z., *Uwagi o systemie kar zasadniczych*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1988, nr 1.
- Sitarz O., *Kilka refleksji na temat likwidacji tzw. czynów przepołowionych*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 11.
- Sitarz O., *Materialne prawo wykroczeń. Część ogólna*, Warszawa 2015.
- Skupiński J., *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Smereczński J., *Środki oddziaływania pozakarnego*, „Zagadnienia Karno-Administracyjne” 1969, nr 5.
- Stefański R.A., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 20 grudnia 1992 r., II KRN 65/92*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1993, nr 2, poz. 40.
- Szumski J., *System środków penalnych w projekcie Kodeksu wykroczeń*, „Archiwum Kryminologii” 1994, t. 20.
- Szumski J., *Środki alternatywne wobec kary za wykroczenia (w związku z projektem kodeksu wykroczeń)*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 12.
- Szumski J., *Środki penalne w polskim prawie wykroczeń na tle doświadczeń i praktyki*, Lublin 1995.
- Wilk L., *W sprawie autonomii materialnego prawa karnego skarbowego*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 8.
- Włodkowski O., *Środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń (uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda)*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 14.
- Włodkowski O., *Zasady odpowiedzialności za wykroczenia (powszechne) a zasady odpowiedzialności za wykroczenia skarbowe*, [w:] *Prawo wykroczeń w Polsce. Doświadczenia i perspektywy*, red. J. Janikowski, J. Karaźniewicz, R. Krajewski, Bydgoszcz 2022.